

บทที่ 2

แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การวิจัยครั้งนี้เป็นการศึกษารูปแบบการเปิดรับสื่อมวลชนเพื่อสนองต่อความต้องการจำเป็น (Needs) และวิเคราะห์ความต้องการจำเป็นอันก่อให้เกิดความคาดหวังในการเปิดรับสื่อมวลชนของนักเรียนโรงเรียนสตรีนนทบุรี ซึ่งมุ่งเน้นการศึกษา "ผู้รับสาร" (Audience) เป็นศูนย์กลาง ในฐานะที่เป็นผู้มีความกระตือรือร้น (Active) ในการเปิดรับสื่อมวลชน ดังนั้น ผู้วิจัยจึงนำเอาทฤษฎีที่สามารถนำมาเป็นแนวทางในการวิเคราะห์ และอธิบายความให้ได้ผลการวิจัยที่สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของการวิจัยและตรงกับสภาพความเป็นจริงให้มากที่สุด รดยชาติทฤษฎีดังนี้

ทฤษฎีการใช้ประโยชน์และความพึงพอใจจากสื่อมวลชน

(THE USES AND GRATIFICATION APPROACH)

แนวทางการศึกษา เรื่อง "การใช้ประโยชน์และความพึงพอใจจากสื่อมวลชน" เป็นการเน้นความสำคัญของกลุ่ม "ผู้รับสาร" (Audience) ในฐานะเป็น "ผู้กระทำการสื่อสาร" กล่าวคือ ตัวผู้รับสารจะเป็นผู้มีสิทธิ์เลือกใช้สื่อประเภทต่างๆ และเลือกรับเนื้อหาของข่าวสารเพื่อสนองต่อความต้องการของตน (มหาวิทยาลัย-สุโขทัยธรรมมาธิราช, 2529: 634)

ทฤษฎีหรือแนวทางการศึกษานี้ เป็นผลต่อเนื่องมาจากความเปลี่ยนแปลงของการศึกษาทางนิเทศศาสตร์ ซึ่งในยุคเริ่มแรกนั้นเป็นการศึกษาที่มุ่งเน้น "ผู้ส่งสาร" "สื่อ" และ "สาร" ว่ามีอิทธิพลต่อผู้รับสารอย่างไร เกิด "ผลกระทบ" ต่อผู้รับสารเพียงใด เนื่องจากการสื่อสารในยุคนั้นมีบริบททางการเมืองเข้ามาเกี่ยวข้องมาก เพราะอยู่ในระหว่างเหตุการณ์สงครามโลกครั้งที่ 1 และที่ 2 (ค.ศ. 1930-1950)

ผู้ส่งสารมีอิทธิพลในการใช้สื่อมวลชนเพื่อประโยชน์ทางการเมือง ผู้รับสารจึงเป็นเพียงผู้ถูก (Passive) ทำให้เกิดผลกระทบ การศึกษาในเวลาต่อมาได้เกิดแนวคิดใหม่โดยมุ่งเน้น "ผู้รับสาร" เป็นสำคัญ ในลักษณะที่ผู้รับสารมีความต้องการจำเป็น (Needs) อย่างใดอย่างหนึ่งจึงเปิดรับสื่อมวลชนเพื่อประโยชน์และความพึงพอใจของตน โดยศึกษาพฤติกรรม การเปิดรับสารและความต้องการของผู้รับสาร ซึ่งผลจากการศึกษาวิจัยจะสามารถนำไปเป็นแนวทางในการปรับปรุงสื่อมวลชนให้ผลิตข่าวสารที่เหมาะสมและสอดคล้องกับความต้องการของผู้รับสารอย่างแท้จริง

ทฤษฎีการรับประโยชน์และความพึงพอใจจากสื่อมวลชน อยู่ภายใต้กรอบทฤษฎีที่นักการศึกษาสื่อสารมวลชนเรียกว่า ทฤษฎีเชิงหน้าที่ (หรือ Functional Perspective) การวิเคราะห์หน้าที่ของสื่อมวลชนนี้ตั้งอยู่บนความเชื่อที่กล่าวว่า พฤติกรรมและปรากฏการณ์ในสังคมของมนุษย์ต่างก็มีความเกี่ยวข้องกับหน้าที่ต่อกัน คือ มีความเกี่ยวข้องกันอย่างเป็นระบบ ทั้งแบบลูกโซ่ และ แบบวงจร ดังนั้น จึงอาจอธิบายได้ว่าเกิดขึ้นมาจากความต้องการจำเป็น (Needs) และความต้องการของมนุษย์จะมีที่มาแตกต่างกันไป พฤติกรรมการใช้สื่อของบุคคลจะเกิดขึ้นเพื่อสนองความต้องการจำเป็นของแต่ละบุคคล (ยุบล เบญจรงค์กิจ, 2534)

แนวทฤษฎีการใช้สื่อเพื่อประโยชน์และความพึงพอใจนี้ได้เริ่มจากการวิจัยความสนใจ ความพึงพอใจ พฤติกรรมการใช้สื่อ แรงจูงใจ และความต้องการของผู้รับสาร โดยมีพัฒนาการมากกว่า 50 ปีแล้ว เมื่อเฮร์ซ็อก (Herzog, 1940) ได้ศึกษาความพึงพอใจในการเปิดรับฟังรายการละครวิทยุภาคกลางวันของแม่บ้าน ซึ่งเป็นการสำรวจความสนใจของผู้รับสารและถือว่าความสนใจนี้เป็นตัวแปรแทรกอยู่ในกระบวนการทางการสื่อสาร

การศึกษานี้อีกมาของนักวิจัย เช่น เมเอน (Mein, 1942) แม็คแคนเลส (McCandless, 1944) อาร์นเฮม (Arnheim, 1944) วอร์เนอร์และเฮนรี (Warner and Henri, 1948) วอล์ฟและฟิชก์ (Wolfe and Fiske, 1949)

และ เบเรลสัน (1949) ได้พยายามสร้างรูปแบบของการใช้ประโยชน์และความพึงพอใจ จากสื่อมวลชนโดยเชื่อมโยงกับพฤติกรรมของสื่อหรือตัวแปรทางจิตวิทยาสังคมของผู้รับสาร

การศึกษาผู้รับสารได้รับความสนใจมากขึ้นเมื่อลาซาเพลด์และสแตนฟอร์ด (LaZarfeld and Stanton, 1949) วิจัยพบว่าการรณรงค์เลือกตั้งประธานาธิบดี สหรัฐอเมริกา ในปี 1948 นั้น การหาเสียงมิได้ทำให้ผู้ลงคะแนนเสียงเปลี่ยนใจในการเลือกผู้สมัคร แสดงให้เห็นว่า สื่อมวลชนมิได้มีอิทธิพลต่อผู้รับสารมากดังปรากฏในการวิจัยทางนิเทศศาสตร์ในระยะเริ่มแรก

การพัฒนาแบบการใช้ประโยชน์จากสื่อมวลชนตามหน้าที่ (functional approach) ได้ก้าวหน้าขึ้นตามลำดับ โดยนักวิจัยหลายคน อาทิ ลาซาเพลด์ และ เมอร์ตัน (Lazarfeld and Merton, 1948) ลาสเวล (Lasswell, 1948) เมอร์ตัน (Merton, 1957) มอร์ตันและวอล์ว (Morton and Wohl, 1956) และไรท์ (Wright, 1960) ได้เน้นการศึกษาการใช้ประโยชน์จากสื่อมวลชนของผู้รับสารมากกว่าการวิจัยด้านผลกระทบของสื่อมวลชนที่มีต่อผู้รับสาร

การศึกษาเกี่ยวกับผู้รับสารในเวลาต่อมา ได้พัฒนาไปสู่การศึกษานเรื่อง "แรงจูงใจ" ของผู้รับสาร ดังการวิจัยของแคทซ์ (Katz, 1959) เดวิสสัน (Davison, 1959) ชรามม์ (Schramm and others, 1916) ได้ศึกษาวิเคราะห์หน้าที่โดยเน้นเรื่องแรงจูงใจและผลกระทบที่มีต่อการสื่อสาร และการศึกษาแรงจูงใจกับหน้าที่ของการใช้สื่อโทรทัศน์ของเกอร์สัน (Gerson, 1966) สตีเฟนสัน (Stephenson, 1967) และแม็คควิล (Mcquail, 1969) และรูบิน (Rubin, 1969) เป็นการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างการใช้สื่อ กับผลจากพฤติกรรมของสื่อ

ในปี ค.ศ. 1973 แคทซ์ (Katz) ได้ศึกษา "ความต้องการ" ของผู้รับสื่อมวลชนในประเทศอิสราเอล ทำให้เกิดความสนใจต่อวงการสื่อสารมวลชน และการวิจัยครั้งนี้ได้กลายเป็นต้นแบบของการศึกษา ทฤษฎีการใช้เพื่อประโยชน์และความ

ฟิงพอจ อดย แคทซ์(Katz)ได้สำรวจ และพยายามสร้างเครื่องมือเพื่อใช้ในการวัดความต้องการทางด้านจิตใจ และสังคมของผู้รับสารมากกว่าเพื่อพิสูจน์สมมติฐานใด ๆ ผลจากการสัมภาษณ์ได้นำมาจัดเป็นองค์ประกอบ 3 ประการ ที่เรียกว่า "Classification of Media-Related Needs " ดังแสดงในแผนภาพต่อไปนี้

แผนภาพที่ 1 Classification of Media-Related Needs

ลักษณะความต้องการ	เป้าหมายการติดต่อของบุคคลต่อสิ่งภายนอก	บุคคลหรือสิ่งของที่มนุษย์ร้องการติดต่อไปสู่
1. ต้องการให้เพิ่มมากขึ้น 2. ต้องการให้ลดน้อยลง 3. ต้องการให้ได้มา	1. การติดต่อเพื่อรับข่าวความรู้ 2. การติดต่อเพื่อความพอใจเพื่อประสบการณ์ทางอารมณ์ 3. การติดต่อเพื่อความเชื่อถือ ความมั่นใจ ความมั่นคง และสถานภาพ 4. การติดต่อเพื่อเชื่อมโยงความสัมพันธ์	1. ตนเอง 2. ครอบครัว 3. เพื่อนฝูง 4. สังคม รัฐบาล 5. ธรรมเนียม วัฒนธรรม 6. โลก 7. สิ่งภายนอกอื่น ๆ ที่มี ความหมายน้อย

จากองค์ประกอบทั้ง 3 นี้ แคทซ์(Katz)ได้สร้างข้อความแสดงความต้องการของผู้ที่ใช้สื่อ 35 ข้อความ ได้ชี้ให้เห็นถึงความต้องการของบุคคลที่จะใช้สื่อเพื่อตอบสนองความพึงพอใจของตน ตัวอย่าง

ผู้รับสารใช้สื่อเพื่อหลีกเลี่ยงสภาพความเป็นจริงที่เกิดขึ้นในชีวิตประจำวันก็

สามารถสร้างจากองค์ประกอบได้ดังนี้ ก.2 ข.4 ค.1 นอกจากจะแยกองค์ประกอบ
 ารูปแบบดังแผนภาพที่ 2 แล้ว แคทซ์(Katz) ยังได้นำเอาทั้ง 35 ข้อความมาแยก
 กลุ่มตามความต้องการลักษณะทาง Cognitive Need, Affective Need,
 Integretive Need และ Escape Need ซึ่งอธิบายได้ดังนี้

1. Cognitive Need คือ ความต้องการที่ผู้รับสารเปิดรับสื่อมวลชน
 เพื่อจะได้รับข่าวสารความรู้ และความเข้าใจในตัวบุคคล เหตุการณ์ หรือสิ่งต่าง ๆ

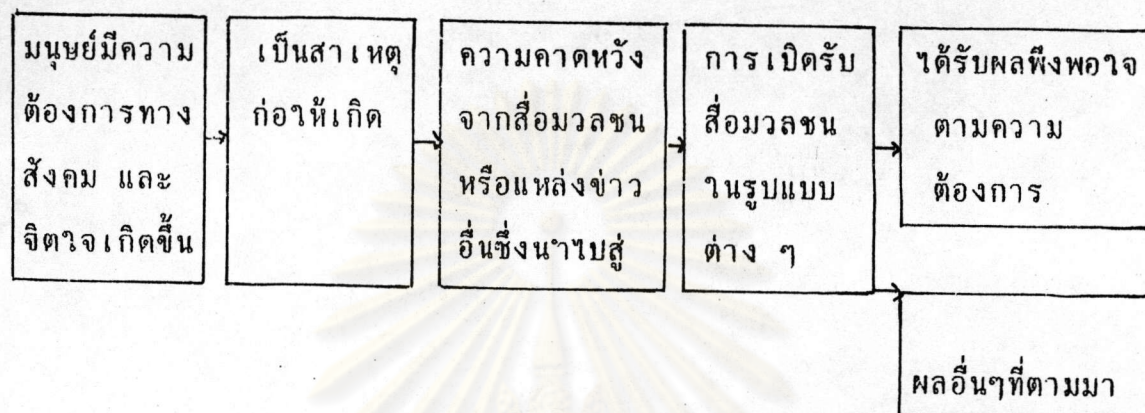
2. Affective Need คือ ความต้องการที่ผู้รับสารเปิดรับสื่อมวลชน
 เพื่อจะได้รับความพึงพอใจ หรือได้รับประสบการณ์ทางอารมณ์ รวมทั้งในเรื่องของ
 ความสวยงามหรือศิลปะต่าง ๆ

3. Integrative Need คือ ความต้องการที่ผู้รับสารเปิดรับสื่อมวลชน
 เพื่อจะได้รับความเชื่อถือ ความมั่นใจ ความมั่นคง และสถานภาพอันเป็นที่ยอมรับ

4. Escape Need คือ ความต้องการที่ผู้รับสารเปิดรับสื่อมวลชน
 เพื่อหลีกหนีจากสภาพความเป็นจริงชั่วขณะ

ต่อมาในปี ค.ศ.1974 แคทซ์(Katz) ได้วางแบบแผน(Pattern)ของ
 ทฤษฎีการใช้อสื่อเพื่อประโยชน์และความพึงพอใจดังนี้

แผนภาพที่ 2 แบบจำลององค์ประกอบของ การใช้ประโยชน์และการได้รับความ
พึงพอใจจากสื่อมวลชน (Katz, 1974)

จากแผนภาพตามตารางนี้ แคทซ์(Katz)ได้อธิบายว่า (1) มนุษย์มีความต้องการทางด้านสังคมและทางด้านจิตใจเกิดขึ้น (2) จึงเป็นสาเหตุก่อให้เกิด (3) ความคาดหวังจากสื่อมวลชนหรือแหล่งข่าวสารอื่นๆที่จะสนองความต้องการของแต่ละบุคคลได้ ซึ่งนำไปสู่ (4) การเปิดรับสื่อมวลชนในรูปแบบที่แตกต่างกัน (5) ได้รับผลเป็นที่พึงพอใจตามความต้องการหรือได้รับผลอื่น ๆ ที่อาจไม่ได้คาดหวังเกิดขึ้นตามมาก็ได้

แบบจำลองการใช้ประโยชน์และความพึงพอใจนี้ได้อธิบายถึง พฤติกรรมของบุคคลแต่ละคนหรือกลุ่มบุคคลที่มีความคาดหวังประโยชน์และความพึงพอใจจากสื่อมวลชน จึงมีการเลือกใช้สื่อตามความต้องการของตนด้วยเหตุผลที่ต่างกัน และความที่ต้องการที่ต่างกัน ย่อมก่อให้เกิดแรงจูงใจในการเปิดรับสื่อที่ต่างกันไปด้วย จึงถือได้ว่าแบบจำลองนี้เป็นการศึกษา กระบวนการการรับสาร(Receiving Process) ซึ่งมีได้หมายถึง กระบวนการของการสื่อสารทั้งหมด

ไรท์(Wright, 1950) กล่าวว่า การที่มนุษย์เลือกใช้สื่อมวลชนเพื่อสนอง

ความต้องการของตน หมายถึง การมองดูหน้าที่ของสื่อมวลชนที่มีต่อผู้รับสาร (Functional Approach) ดังนั้น การศึกษาการใช้สื่อเพื่อประโยชน์และความพึงพอใจ จึงได้เน้นเกี่ยวกับการแบ่งประเภท และหน้าที่ของสื่อมวลชนที่มีต่อผู้รับสารด้วย

แม็คควอลและคณะ (McQuail and others, 1972) ได้แบ่งหน้าที่โดยสรุปของสื่อมวลชนไว้ดังนี้

1. หน้าที่การเสนอข่าวสาร (Information) เพื่อสนองความต้องการของมนุษย์ที่จะรับรู้ข่าวสารความเป็นไปของสังคมแวดล้อม
 2. หน้าที่สร้างเสริมเอกลักษณ์ (Personal Identity) ของบุคคลเพื่อสนองความต้องการของมนุษย์ที่จะมีสิ่งที่สามารถอ้างถึงได้ และความต้องการที่จะสร้างค่านิยมของตนเอง
 3. หน้าที่สร้างการติดต่อกับสังคม (Social Interaction) เพื่อสนองความต้องการของมนุษย์ที่จะมีเพื่อนและติดต่อกับสังคมภายนอก
 4. หน้าที่เสนอความบันเทิง (Entertainment) เพื่อสนองความต้องการของมนุษย์ที่จะหนีไปชั่วขณะ เพื่อผ่อนคลายอารมณ์ และเพื่อความเพลิดเพลิน
- การศึกษาตามแนวคิดนี้มีได้มุ่งศึกษาว่า สื่อมวลชนมีอิทธิพลต่อผู้รับสารโดยตรง หรือสื่อใดบ้างที่หืออะไรแก่ผู้รับสารบ้าง แต่มุ่งเน้นที่จะศึกษาผู้รับสารในฐานะเป็นผู้มีสิทธิในการเลือกซื้อสื่อมวลชนเพื่อสนองความต้องการของตนหรือผู้รับสารมีพฤติกรรมในการเลือกซื้อสื่อมวลชนอย่างไร

แม็คควอล (McQuail, 1979) ได้กล่าวถึงแรงผลักดัน ประการ ที่อยู่

เบื้องหลังการเกิดแนวทางการศึกษาเกี่ยวกับ "การไร้ประโยชน์จากสื่อมวลชน" ซึ่งเกิดขึ้นอย่างฉับพลัน กล่าวคือ ประการแรก มีข้อโต้แย้งต่อข้อสมมติฐานที่กำหนดไว้ อย่างตายตัวอันเกี่ยวกับผลกระทบของสื่อที่มีต่อผู้รับสาร ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของการค้นพบใหม่ของผู้วิจัยในวงวิชาสังคมวิทยาของอเมริกัน ประการที่สอง เกิดมีความปรารถนาที่จะทำให้มีการโต้แย้งเกี่ยวกับแนวคิดทางสื่อสารมวลชน และทำให้เกิดแนวทางใหม่เกี่ยวกับการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างเนื้อหาของสื่อกับกลุ่มผู้รับสารซึ่งหมายถึง แนวคิดทฤษฎีการไร้สื่อเพื่อประโยชน์และความพึงพอใจนี้เอง

โรเซินเกรน (Rosengren, 1972) นักวิจัยท่านหนึ่งได้พัฒนาการศึกษาตามแนวคิดของแคทซ์ พบว่าความต้องการทางด้านร่างกายและจิตใจของมนุษย์ก่อให้เกิดแรงจูงใจและเกิดพฤติกรรมตามมา ได้สร้างแบบจำลองที่มีผู้นำเอาไปอ้างอิงกว้างขวางมากที่สุด แบบจำลองนี้ได้ค้นหาหน่วยประกอบและความสัมพันธ์ต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องโดยตรงมาพิจารณา ได้แสดงให้เห็นถึงหน่วยประกอบต่าง ๆ รวม 11 หน่วยว่ามีความสัมพันธ์กันอย่างไร ดังแบบจำลองนี้ (สวณิต ยมาภัย และ ระวีวรรณ ประกอบผล, 2528 : 150-153)

แผนภาพที่ 3 แบบจำลองการไร้และการตอบสนองสำหรับผู้วิจัยของ Rosengren

ศูนย์วิทยทรัพยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

1. ความต้องการพื้นฐานของมนุษย์บางประการในระดับที่ต่ำกว่าและสูงกว่า	โดยปฏิสัมพันธ์กัน
2. ชุดต่างๆที่ประกอบกันของลักษณะภายนอกและภายในตัวบุคคล	และยังมี
3. โครงสร้างของสังคมที่แวดล้อมรวมทั้งโครงสร้างของสื่อมวลชน	ผลลัพธ์ เป็น
4. ชุดต่างๆของปัญหาแต่ละปัญหาตามที่บุคคลได้รู้สึกรุนแรงมากหรือน้อย	และ
5. ทางแก้ปัญหา เหล่านี้ตามที่ได้รับรู้	การประกอบกันของปัญหา และวิธีแก้ปัญหาจะทำให้เกิด
6. แรงจูงใจต่างๆในอันที่จะพยายามแสวงหาการได้รับและการตอบสนองหรือพฤติกรรม การแก้ปัญหา	จะมีผลลัพธ์ เป็น
7. แบบรูปต่างๆของการบริโภคสื่อมวลชน	และ
8. แบบรูปต่างๆของพฤติกรรมอื่นๆ	ทั้ง 2 ประเภทของพฤติกรรม
9. รูปแบบต่างๆของการได้รับการตอบสนอง หรือการไม่ได้รับการตอบสนอง	และอาจเป็นไปได้ที่จะมีผลกระทบต่อ
10. ชุดต่างๆที่ประกอบกันของลักษณะภายนอก และภายในตัวบุคคล	และในที่สุดมีผลถึง
11. โครงสร้างสื่อมวลชนและโครงสร้างอื่นๆ ทางสังคม การเมือง ฯลฯ	

ความต้องการต่างๆของแต่ละบุคคลประกอบกันเป็น จุดเริ่มต้นพัฒนาการของความต้อการนั้น มิได้เกิดขึ้นจากความว่างเปล่า แต่เกิดานปฏิสัมพันธ์ระหว่างองค์ประกอบซึ่งอยู่ภายใน และอยู่โดยรอบตัวบุคคล (กรอบที่ 2 และ 3) ด้วยการอ้างถึงลำดับขั้นของความจำเป็นที่มาสโลว์ (Maslow) ได้แสดงไว้ และโรเซินเกรน (Rosengren) ยืนยันว่าระดับความต้อการที่สูงกว่าเป็นความต้อการที่ตรงกันที่สุดกับแบบจำลองว่าด้วยการได้รับการตอบสนอง เมื่อเปรียบเทียบกับความต้อการในระดับต่ำกว่า

กรอบที่ 4 โรเซินเกรนได้นำเอาความคิดรวบยอดว่าด้วยปัญหาที่เกิดจากปฏิสัมพันธ์ระหว่างความต้อการชนิดต่างๆลักษณะของแต่ละบุคคล และสภาพแวดล้อมทางสังคมเข้ามาพิจารณา เขาให้ข้อสังเกตว่า "ปัญหา" และ "ความต้อการ" 2 สิ่งนี้จะต้องไม่นำไปสับสนกัน ลักษณะที่เห็นได้ของปัญหาก็เช่นเดียวกัน บุคคลแต่ละคนจะเห็นช่องทางที่แตกต่างกันไป (กรอบที่ 5)

ในระดับของตัวบุคคล ปัญหาต่างๆตามที่รับรู้และทางแก้ปัญหาต่างๆ อาจทำให้เกิดแรงจูงใจที่จะกระทำอย่างใดอย่างหนึ่ง (กรอบที่ 6) แรงจูงใจนั้น อาจจะเป็นการยากที่จะแยกออกจาก "ความต้อการ" และ "ปัญหา" โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การวิจัยเชิงประจักษ์ แรงจูงใจต่างๆอาจนำเข้าไปสู่ขอบเขตอันกว้างขวางของเป้าหมายต่างๆเป็นจำนวนมากของการได้รับความพึงพอใจ หรือวิธีการแก้ปัญหาชนิดต่างๆ

การวิจัยได้ให้ตัวอย่างไว้บางประการ กล่าวคือ บุคคลได้ประสบกับสถานการณ์ทางสังคมต่างๆซึ่งเต็มไปด้วยความขัดแย้ง และความตึงเครียดจนทำให้บุคคลนั้นได้รับแรงจูงใจที่จะพยายามหาทางผ่อนคลายความตึงเครียดด้วยการเปิดรับสื่อมวลชน บุคคลอาจจะตระหนักถึงปัญหาในสังคม ด้วยเหตุนี้จึงถูกจูงใจให้แสวงหาข่าวสารเพื่อที่จะหาความเข้าใจที่กว้างขวางออกไปในเนื้อหาของสื่อมวลชน และแต่ละบุคคลซึ่งขาดโอกาสอันเป็นไปได้อันที่จะตอบสนองความต้อการของตนได้อย่างเต็มที่ตามปฏิสัมพันธ์ธรรมชาติจึงเกิดผลตามมาก็คือถูกจูงใจที่จะใช้ประโยชน์จากเนื้อหาของสื่อมวลชนบางประเภท เช่น โทรทัศน์

ดังนั้น ปัญหาต่างๆซึ่งมีผลลัพธ์ตามแรงจูงใจจึงเป็นสาเหตุของการกระทำในรูปการบริโภคสื่อมวลชนหรือในรูปพฤติกรรมอย่างอื่น(กรอบที่ 7 และ 8) ในขณะที่ความต้องการอื่นๆ แรงจูงใจ และปัญหามีลักษณะต่างๆกันไป สำหรับบุคคล และกลุ่มต่างๆกัน ผลลัพธ์ก็จะเป็นพฤติกรรมต่างๆกันบุคคลบางคนจะแสวงหาเรื่องความบันเทิง บางคนจะสนใจต่อสารสนเทศและบางคนก็จะไม่รับประโยชน์จากเนื้อหาของสื่อมวลชนแต่อย่างใดทั้งสิ้น

กรอบที่ 9 แสดงว่า แบบรูปที่ต่างกันของการได้รับการตอบสนอง หรือ การไม่ได้รับการตอบสนองจะเป็นผลลัพธ์ของกระบวนการนั้น

กรอบที่ 10 และ 11 เป็นเรื่องเกี่ยวกับผลของกระบวนการซึ่ง ไรเซ็นเกรนได้ให้ข้อสังเกตว่า ในขณะที่แบบแผนของการพิจารณาผลตามแบบดั้งเดิม และวิธีการพิจารณาในแง่ของการรับประโยชน์ และ การได้รับการตอบสนองต่างก็พิจารณาถึงผลของการสื่อสาร ส่วนแรกนั้นส่วนใหญ่มุ่งจะพิจารณาถึงผลที่ผู้สื่อสารตั้งใจไว้ ส่วนที่ 2 คำนึงถึงผลที่ผู้บริโภคมีความตั้งใจจะรับเป็นสำคัญ กระบวนการของการรับประโยชน์และการได้รับการตอบสนองตามความต้องการอาจมีอิทธิพลต่อสังคมและต่อสื่อมวลชนในสังคมนั้นๆ

จากแบบจำลองนี้พบว่า ปัจจัยทางกายภาพและปัจจัยทางจิตวิทยาของมนุษย์ก่อให้เกิดแรงจูงใจและพฤติกรรมตามมา

เมื่อกล่าวถึง "ความต้องการ"ที่จะนำมาศึกษา ผู้วิจัยได้ศึกษาความต้องการตามทฤษฎีลำดับขั้นความต้องการของ มาสโลว์ (Maslow ,Hierrarchy of Needs) ซึ่งแบ่งความต้องการของมนุษย์ออกเป็น ขั้นดังนี้

1. Physiological Need ความต้องการทางด้านร่างกาย เป็นความต้องการเบื้องต้นที่จำเป็นต่อการดำรงชีวิต เช่น ความต้องการอากาศสำหรับหายใจ อาหาร น้ำ เสื้อผ้า และ ความต้องการทางเพศ เป็นต้น

2. Safety Need ความต้องการความมั่นคง ความปลอดภัยคือ มีความ

ต้องการที่จะมีชีวิตอยู่อย่างมั่นคงและปลอดภัย

3. Love and Belonging Need ความต้องการความรักและการเป็นส่วนหนึ่งของกลุ่ม หมายถึง ความอยากมีเพื่อน มีความรัก ต้องการเป็นผู้ให้ความรัก และได้รับความรักเพื่อทำให้รู้สึกว่าคุณไม่ได้อยู่คนเดียวอย่างโดดเดี่ยว อ้างว้างหรือถูกทอดทิ้ง

4. Esteem Need ความต้องการมีเกียรติและศักดิ์ศรี หมายถึง ความต้องการได้รับการยกย่องนับถือจากบุคคลอื่น ต้องการเกียรติยศชื่อเสียง หรือมีภาคภูมิใจเมื่อประสบความสำเร็จ

5. Self-Actualization Need ความต้องการพัฒนาตนเองไปสู่ระดับที่สมบูรณ์ที่สุด หมายถึง ต้องการมีความรู้ ความเข้าใจในสิ่งใหม่ ๆ ความต้องการซาบซึ้งในสุนทรียะ (Aesthetic Need) ความต้องการขั้นนี้ต้องอยู่ในสภาวะที่พร้อมจะพัฒนาตนเอง หรือสามารถทำตนให้เป็นประโยชน์ต่อสังคมด้วย

อย่างไรก็ดี แม้ว่าการวิจัยตามทฤษฎีการใช้สื่อเพื่อประโยชน์และความพึงพอใจจะได้รับความสนใจอย่างกว้างขวาง แต่นักวิจัยหลายคนได้ให้ข้อคิดว่ายังมีความบกพร่องในเรื่องของ โครงสร้าง ทฤษฎี และวิธีการ เช่น ไม่มีสมมติฐาน (Hypothesis) เพื่อหาข้อมูลมาสนับสนุนระหว่างความสัมพันธ์ของตัวแปร

ในขณะที่เดียวกันมีนักทฤษฎีอีกหลายท่านได้ให้การสนับสนุนทฤษฎีนี้ โดยให้เหตุผลว่า ทฤษฎีการใช้ประโยชน์และความพึงพอใจจากสื่อมวลชนนั้น มีความสมบูรณ์จนความเป็นทฤษฎีแล้ว เนื่องจากแบบจำลองได้อธิบายพฤติกรรมการใช้สื่อว่ามีความสัมพันธ์กับความต้องการของมนุษย์ และตอบสนองต่อความพึงพอใจของมนุษย์ได้ การวิจัยทฤษฎีนี้ในยุคเริ่มแรกเป็นเพียงการสำรวจ ต่อมาได้ปรับปรุงไปสู่โครงสร้างที่มีรูปแบบแน่นอนมากขึ้น อีกทั้งได้มีการกำหนดหรือนิยาม Concept ต่าง ๆ ให้ชัดเจน

มากขึ้น

พาล์มกรีนและคณะ (Palmgreem and others, 1980) ได้กำหนดว่า ความพึงพอใจแบ่งออกเป็นความพึงพอใจที่ได้แสวงหาจากสื่อ (Gratification Sought) และความพึงพอใจที่ได้รับจากสื่อ (Gratification Obtained)

เดวีส์และวินดาห์ล (Davis and Windahl, 1982) กล่าวว่า ถ้าสื่อไม่สามารถให้ความพึงพอใจตามความต้องการได้ สื่อนั้นจะกลายเป็นสื่อที่ไม่ได้ให้ความพึงพอใจแก่ผู้รับสาร (Ungratification)

เลวี และ วินดาห์ล (Levy และ Windahl (1984) ได้สร้างกรอบแนวคิดเกี่ยวกับกิจกรรมของผู้รับสาร พิจารณาจากกิจกรรม 3 ประการ คือ 1. การเลือกเปิดรับสาร 2. การมีส่วนร่วมเกี่ยวข้อง และ 3. การใช้ประโยชน์จากสื่อ โดยศึกษากิจกรรมทั้ง ๕ ในระหว่างเวลาของการใช้สื่อ คือ 1. ก่อนการเปิดรับสื่อ 2. ขณะมีการเปิดรับสื่อ 3. หลังจากเปิดรับสื่อแล้ว และ ได้กำหนดรูปแบบเพื่ออธิบายให้เข้าใจได้ดีขึ้นดังแผนภาพประกอบนี้

ศูนย์วิทยพัชยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

แผนภาพที่ 4 รูปแบบกิจกรรมของผู้รับสาร (Lavy และ Windalh, 1984)

	ลำดับขั้นของการสื่อสาร (มิติด้านเวลา)		
กิจกรรมของผู้รับสาร	ก่อนเปิดรับสื่อ	ขณะ เปิดรับสื่อ	หลังจากเปิดรับสื่อ
การเลือก	การเลือกเปิดรับ		
การเกี่ยวข้อง		การถอดรหัส และตีความ	
การเข้าประโยชน์			การเข้าประโยชน์ ทางสังคม

จากรูปแบบนี้อธิบายได้ว่า ผู้รับสารมีพฤติกรรมการใช้สื่ออย่างไร เช่น เวลาก่อนจะเปิดรับสื่อผู้รับสารมีการเลือกใช้สื่อประเภทใด มีความต้องการอย่างไร ขณะกำลังเปิดรับสาร ผู้รับสารมีความคิด มีความเข้าใจต่อสารเพียงใดและมีการทำกิจกรรมใดในระหว่างการเปิดรับสารหรือไม่ และหลังจากการเปิดรับสารแล้ว ผู้รับสารได้นำสิ่งที่ได้รับไปใช้ประโยชน์อย่างไร แสดงให้เห็นถึง การตัดสินใจของผู้รับสาร และการศึกษาความต้องการในเชิงสังคมและจิตวิทยา (Social and Psychological Needs)

"การเข้า"ในที่นี้ หมายถึง การเข้าร่วมในกระบวนการสื่อสารหนึ่งๆ จะมีประโยชน์ทั้งในด้านจิตวิทยาและการนำเอาไปใช้ประโยชน์ของผู้รับสาร ซึ่งเน้นเวลาหลังจากเปิดรับสื่อแล้ว

แนวคิดเกี่ยวกับวัยรุ่น

เฮอร์ล็อก (Hurlock, 1974) ได้อธิบายถึงคำว่า "วัยรุ่น" มีความหมายตรงกับคำในภาษาอังกฤษว่า Adolescence ซึ่งเป็นคำที่มีรากศัพท์เดิมมาจากภาษาละตินว่า Adolescere หมายถึง เจริญเติบโตไปสู่วุฒิภาวะ (Maturity) เนื่องจากเกิดการพัฒนาอย่างรวดเร็วทั้งทางร่างกาย อารมณ์ สติปัญญา และสังคม ทำให้วัยรุ่นมักจะแสดงพฤติกรรมให้เห็นอย่างชัดเจนในหลายๆประการ อาทิ ความต้องการอยากรู้อยากเห็น จึงมีการติดตามและแสวงหาสิ่งที่สนใจและอยากรู้นั้น

นอกจากนั้นวัยรุ่นยังเกิดความรู้สึกประทับใจได้ง่ายต่อบุคคลหรือสิ่งที่ทำให้เกิดความชื่นชมหรือพึงพอใจ แต่ในขณะเดียวกันก็รู้สึกเกลียด และโกรธได้ง่ายเช่นกัน เพราะเกิดอารมณ์และความรู้สึกไว จนกระทั่งถูกเรียกว่าอยู่ในวัย "พายุบุแคม" วัยรุ่นจึงมักกระทำในสิ่งที่ตนเองต้องการกระทำ เพื่อสนองความพึงพอใจของตนเอง เป็นสำคัญ

เฮอร์ล็อก (Hurlock) ได้แบ่งความสนใจของวัยรุ่นดังนี้

1. Social Interests คือ ความสนใจทางสังคม เด็กวัยรุ่นนี้มีความสนใจในกิจกรรมทางสังคมทั้งเป็นกลุ่มใหญ่และในหมู่เพื่อนสนิท เพศหญิงจะมีความสนใจในงานเลี้ยงมากกว่าชาย ทั้งนี้ เพราะการเข้าสู่วัยรุ่นของหญิงเร็วกว่าชาย ประมาณ 1-2 ปี

ในการสนทนากัน วัยรุ่นหญิงมักจะสนทนากันในเรื่อง การมีนัดกับเพศตรงข้าม เรื่องตลกขบขัน หนังสือ ภาพยนตร์ ดนตรี กีฬา และเรื่องของครู-อาจารย์ในโรงเรียน ส่วนวัยรุ่นชายมักสนทนากันในเรื่องของกีฬา ภาพยนตร์ การมีนัดกับเพศตรงข้าม และการเมือง

2. Personal Interests คือ ความสนใจต่อตนเองในเรื่องต่าง ๆ

ดังนี้

2.1. ความสนใจการแต่งกาย วัยรุ่นมักเอาใจใส่ต่อเสื้อผ้าและเครื่องแต่งกาย พิถีพิถันเรื่องทรงผม ชอบติดตามดูแฟชั่นการแต่งกายอยู่เสมอเพื่อให้เป็นที่ยอมรับของเพื่อนๆ และเป็นที่ดึงดูดใจแก่เพศตรงข้าม รอคยเฉพาะอย่างยิ่งวัยรุ่นหญิง

2.2. ความสนใจในเรื่องสุขภาพ เนื่องจากเกิดมีการเปลี่ยนแปลงในร่างกายซึ่งกำลังเจริญเติบโต วัยรุ่นจึงต้องเอาใจใส่ในเรื่องรูปร่าง สัดส่วน และระมัดระวังเกี่ยวกับ การกิน การนอน เป็นต้น

2.3. ความสนใจเรื่องเพศ วัยรุ่นมักสนใจในเพศตรงข้าม พยายามปรับตัวให้เข้ากับเพื่อนต่างเพศ และการปฏิบัติตนต่อเพื่อนต่างเพศ เป็นต้น

2.4. ความสนใจที่จะแสวงหาความเป็นอิสระ วัยรุ่นต้องการมีอิสระในการคบกับเพื่อนเพศเดียวกันหรือเพื่อนต่างเพศ

2.5. ความสนใจอาชีพ วัยรุ่นจะเริ่มวางแผนอนาคตของตนเกี่ยวกับอาชีพ ซึ่งขึ้นอยู่กับฐานะทางเศรษฐกิจของครอบครัว ระดับชั้นของสังคม และเพศ

2.6. ความสนใจในการเรียน วัยรุ่นเป็นจำนวนมากที่มุ่งพอใจในสภาพทั่วไปของโรงเรียน เช่น การเลือกวิชาเรียน การบ้าน ระเบียบข้อบังคับของโรงเรียนที่เข้มงวด ชอบจับผิดครู-อาจารย์อยู่ตลอดเวลา แต่ก็มีวัยรุ่นอีกหลายคนที่มีความพอใจและภาคภูมิใจในโรงเรียนของตน

2.7. ความสนใจในศาสนา วัยรุ่นที่ให้ความสนใจเรื่องศาสนามีน้อยมาก เนื่องจากโอกาสการไปฟังเทศน์มีน้อย หรือฟังไม่เข้าใจ ทำให้เบื่อหน่ายและง่วงนอน

3. Recreational Interests ความสนใจในการพักผ่อนหย่อนใจ
วัยรุ่นมักจะได้รับความคิดเห็นจากการเรียนในโรงเรียน การทำหน้าที่ยังบ้าน และ
การร่วมกิจกรรมต่าง ๆ ทำให้มีเวลาน้อยกว่าวัยเด็ก จึงต้องการการพักผ่อนหย่อนใจ
ด้วยกิจกรรมที่สนใจและชอบมากที่สุด แต่วัยรุ่นชอบอยู่เฉยๆมากกว่า กิจกรรมที่สนใจ
ของวัยรุ่นคือ

3.1. ความสนใจในเกมสื่อกีฬา วัยรุ่นชอบกีฬา เช่น วอลเลย์บอล เล่น
บาสเกตบอล วอลเลย์บอล แบดมินตัน และ เทนนิส เป็นต้น

3.2. ความสนใจในการอ่านหนังสือ วัยรุ่นมักชอบอ่านหนังสือประเภท
ตลกขบขัน แต่น้อยกว่าวัยเด็ก วัยรุ่นหญิงชอบอ่านประเภทโรแมนติคและอ่านนิตยสาร
มากกว่าตำราเรียน วัยรุ่นชายชอบประเภทความรู้ทางวิทยาศาสตร์

3.3. ความสนใจในการดูภาพยนตร์ วัยรุ่นชอบไปดูภาพยนตร์กับเพื่อน
อาจเป็นเพื่อนเพศเดียวกันหรือเพื่อนต่างเพศ ลักษณะของดารานักแสดงมีอิทธิพลต่อ
วัยรุ่นมาก หากประทับใจบุคลิกภาพของดาราคณใดจะชื่นชมและเกิดการเลียนแบบ

3.4. ความสนใจในการฟังวิทยุและดูโทรทัศน์ วิทยุและโทรทัศน์เป็นที่
นิยมของวัยรุ่นมาก เพราะสามารถดูและฟังได้ที่บ้าน วัยรุ่นส่วนมากจะใช้เวลา
ประมาณ 1-3 ชั่วโมงต่อวันหรือมากกว่านั้น ในการหาความสำราญหรือพักผ่อนอยู่กับ
บ้าน เขาสามารถฟังวิทยุไปด้วยในขณะที่อ่านหนังสือเรียนหรือทำการบ้าน การชม
โทรทัศน์ทำให้เกิดความเพลิดเพลินแก่วัยรุ่นได้เป็นอย่างดี

สื่อมวลชนไทยในปัจจุบัน ได้เล็งเห็นความสำคัญของวัยรุ่นมากขึ้นจึงมีการ
จัดรายการต่าง ๆ ทางสื่อมวลชนหลายประเภทเพื่อสนองความต้องการและความสนใจ
ของวัยรุ่น ดังนั้น หากสื่อมวลชนได้เสนอรายการที่สามารถให้ประโยชน์และความ
พึงพอใจแก่วัยรุ่น โดยเฉพาะอย่างยิ่ง "วัยรุ่นสตรี" ได้อย่างเหมาะสมแล้ว วัยรุ่นสตรี

ก็จะได้รับการสั่งสมความรู้ ความคิด ทักษะ และทัศนคติที่ดี อันจะเป็นประโยชน์ต่อตนเองและสังคมไทยต่อไป

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

แคทซ์ (Katz, 1973: 62-63) ได้ทำการศึกษาความต้องการการเข้าถึงสื่อเพื่อประโยชน์และความพึงพอใจของผู้ใช้สื่อมวลชนที่ประเทศอิสราเอล โดยพยายามสร้างเครื่องมือที่ใช้วัดความต้องการทางด้านจิตใจและสังคมของผู้รับสารมากกว่าเพื่อที่จะพิสูจน์สมมุติฐานใด ๆ พบว่า ความต้องการสื่ออื่นที่ไม่ใช่สื่อมวลชนให้ความพึงพอใจแก่ผู้รับสารมากกว่าสื่อมวลชน อาทิ เพื่อน วันหยุด การเรียน การทำงาน หนังสือพิมพ์ เป็นสื่อมวลชนที่สำคัญที่สุดตามด้วยวิทยุ โทรทัศน์ หนังสือและภาพยนตร์ มีความสำคัญน้อย

ความต้องการสำหรับตนเองที่ได้รับจากสื่อมวลชนประเภทต่าง ๆ ขึ้นอยู่กับหน้าที่ที่เกี่ยวข้อง อาทิ ความต้องการข่าวสารความรู้ได้รับมากที่สุดจากหนังสือ การหาความเพลิดเพลินให้ตนเองได้จากการชมภาพยนตร์ ชมโทรทัศน์และการอ่านหนังสือ ในขณะที่หนังสือพิมพ์ได้ให้ทัศนะเปรียบเทียบและความเชื่อมั่นต่อตนเอง โทรทัศน์ เป็นสื่อมวลชนที่ใช้เพื่อฆ่าเวลาในช่วงเวลาพักเพื่อการหลีกหนี ภาพยนตร์ และโทรทัศน์ช่วยส่งเสริมความเป็นเพื่อน อย่างไรก็ตาม ห่วงข้อในการสนทนาเพื่อส่งเสริมความสัมพันธ์ มักจะนามาจากหนังสือพิมพ์และหนังสือ โทรทัศน์ เป็นสื่อที่ช่วยให้ประโยชน์เฉพาะกลุ่มบุคคลน้อยที่สุด ภาพยนตร์และหนังสือพิมพ์กลับให้ประโยชน์แก่กลุ่มบุคคลเฉพาะกลุ่มมากที่สุด ได้ให้ข่าวสารที่เน้นความพึงพอใจแก่บุคคลและสังคมและอีกส่วนหนึ่งให้การมีส่วนร่วมต่อการเมืองและสังคมโดยรวม

รูบิน (Rubin, 1979: 109-120) ได้ผลของการวิจัยที่สนับสนุนทฤษฎีการเข้าถึงสื่อเพื่อประโยชน์และความพึงพอใจสนองความต้องการของผู้ใช้สื่อ โดยเฉพาะการเข้าถึงโทรทัศน์พบว่าการดูโทรทัศน์รายการต่าง ๆ ในผู้ชมที่สูงอายุมีความสัมพันธ์

ในทางบวกกับความตั้งใจที่จะรับประโยชน์ในแง่ต่างๆจากโทรทัศน์ เช่น ผู้มีความสนใจจะติดตามข่าวสารทางการเมือง จะเลือกดูรายการที่เสนอสาระต่างๆมากกว่ากลุ่มอื่นๆและยังพบความสัมพันธ์ในทางลบระหว่างผู้ที่มีความตั้งใจจะใช้สื่อในการฆ่าเวลากับการดูรายการข่าวทางโทรทัศน์ด้วย

พาล์มกรีนและเรย์เบริน (Palmgreen and Rayburn, 1979) ได้วิจัยเกี่ยวกับการใช้สื่อเพื่อประโยชน์และความพึงพอใจในการเปิดรับสื่อโทรทัศน์ โดยศึกษาความคาดหวัง และความพึงพอใจในการชมโทรทัศน์ด้านการศึกษา ในรัฐเคนตักกี พบว่าความคาดหวังและความพึงพอใจของผู้ชมมีความแตกต่างกันสูง และมีความสัมพันธ์กันเชิงลบ คือ ความคาดหวังสูง-ความพึงพอใจต่ำ หรือ ความคาดหวังต่ำ ความพึงพอใจสูง

ยูล เบ็ญจรงค์กิจ (Yubol Benjarongkit:1985:x - xi) ได้ทำทฤษฎีการวิจัยเกี่ยวกับงานที่เกิดขึ้นในชีวิตความต้องการ และการใช้ประโยชน์จากรายการโทรทัศน์ของผู้ชม เพื่อศึกษาเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างประสบการณ์จากเหตุการณ์ในชีวิต และการเปลี่ยนแปลงทางโครงสร้างทางจิตวิทยา ความเคยชินในการชมรายการโทรทัศน์และความพึงพอใจของผู้ชมรายการโทรทัศน์ พบว่าเหตุการณ์ในชีวิตทั้งหมดที่เกิดขึ้นเป็นผลให้ความต้องการ สิ่งแวดล้อมทางสังคมและรายการโทรทัศน์ทั้งหลายเปลี่ยนแปลง และการเปลี่ยนแปลงตามความต้องการเช่นว่านี้ ยังเป็นผลให้การชมรายการทางโทรทัศน์ของบุคคลเหล่านั้นเปลี่ยนแปลงไปด้วยนั้นเป็นการช่วยอธิบายให้เห็นว่า เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในชีวิตของบุคคลมีอิทธิพลต่อการเปลี่ยนแปลงของการใช้สื่อโทรทัศน์ด้วย

ด้วยแนวคิดทฤษฎี การรับประโยชน์และความพึงพอใจจากสื่อมวลชน และแนวคิดเกี่ยวกับวัยรุ่น ดังที่ได้กล่าวมาแล้วทั้งหมดนี้ จะถูกนำมาใช้เป็นกรอบและแนวทางสำคัญในการ ศึกษาพฤติกรรม การเปิดรับสื่อมวลชน และวิเคราะห์ความต้องการจำเป็นอันเป็นสาเหตุทำให้เกิดความคาดหวังในการเปิดรับสื่อมวลชนของนักเรียน

วัยรุ่นสตรี เพราะเป็นแนวคิดที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาวิจัย เรื่อง "ประโยชน์ และความพึงพอใจจากสื่อมวลชนของนักเรียนโรงเรียนสตรีรัตนบุรี" ดังจะอธิบายนบทต่อไป

ศูนย์วิทยพัชร์พยากร
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย